

Jo Ritzen

Optimisme
als opdracht

Memoires

Boom

© 2026 Jo Ritzen | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j° Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl). Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Opmaak: Bas Reijnen

Beeld: alle beeld afkomstig uit archief Jo Ritzen of publiek domein

ISBN 978 90 2447 588 9 | NUR 320, 680

www.boom.nl

Inhoud

1 HET BENAUWEND PARADIJS 9

De mijnwerkersschool 20 | Kerk in lagere schooltijd 24 |
Ruimte voor twijfel 27 | Naar buiten kijken 37

2 DE WERELD IN! 41

De kerk hervormen? Niet dus 46 | Terug aan de studie 52 |
Naar Dhaka 56 | Het ministerie van planning 61 | Massa-
moord 68 | Flowerpower in Berkeley 72

3 SNUFFELEN AAN DEN HAAG 77

De premier aan de lijn! 81 | Het Werkgelegenheids-
plan 85 | Hoogleraar in Rotterdam 92 | Contragewicht
binnen de PvdA 96

4 IDEALEN VERSUS BEZUINIGEN 101

Een verkokerd ministerie 108 | Engels als voertaal 112
| Mijn Europese ontgroening 115 | Debutant op Prinsjes-
dag 118 | De ov-kaart 119 | Studiefinanciering 121 | Meer
geld voor de leraren 130 | De basisvorming 134 | Een
ongemakkelijke verhouding 139 | Aandacht voor beroeps-
onderwijs 142 | De wao-crisis 144 | Tien dagen staats-
secretaris 148 | Geopolitiek? Wat geopolitiek! 150 | Wodka-
diplomatie 153 | Reparatiewerk in Indonesië 156 | Even erbij:
asiel 159 | Tweede Kamer? Nee, bedankt 162

5 DE BOEIENKONING VAN ZOETERMEER 167

De Zalmnorm als wurgkoord 174 | Op het tandvlees 176 |
Onderwijs als economische motor 179 | De bordterriër van
de koningin 181 | Minder inspraak, meer bestuur 183 | Het
studeerbaarheidsfonds 187 | De PvdA en de ideologische
veren 188 | Ruim baan voor de markt 190 | Europese een-
wording in het hoger onderwijs 193 | Lerende landen: het
PISA-onderzoek 195 | De boetedoening van Helmut Kohl 197 |
De genocide in Srebrenica 198 | Diplomaat in China 202 |
Grenzen aan de diplomatie 204 | Op weg naar de uitgang 205

6 BOUWEN AAN EEN BETERE WERELD 211

De Grote Boze Wereldbank 216 | Mensen als export-
product 218 | Op stap met Fidel Castro 221 | Het culturele
wisselbad 226 | Joe Stiglitz en de Nobelprijs 229 | Ameri-
ka is de baas 231 | Grote mannen, grote ego's 232 | 11-9-
2001 234 | Het Global Education Fund 236 | De millennium-
doelen 237

7 DE EUROPESE UNIVERSITEIT 241

Luisteren, luisteren, luisteren 244 | De Europese
universiteit 245 | Werven over de grens 246 | De Deense
migratiestrategie 249 | Vrouwelijke artsen voor Saoedi-
Arabië 251 | Nabijheid: geen garantie voor succes 257 | Naar
een eerlijke verdeling 259 | De ondernemende
universiteit 260 | Verschillende planeten 264 | Alles draait
om geld 265 | De tragedie van Nigeria 267 | De adviesraad
van George Soros 271 | De Russische overheidsacademie 273 |
Pensioen? Ik? 275

8 OPTIMISME ALS OPDRACHT 277

Vertrouwen 279 | Globalisering en belastingstelsel 283 |
Ontkerkelijkheid en individualisering 288 | De wet van de
toenemende complexiteit 289 | De tweedeling: 'volk' versus
'elite' 292 | Europa 297 | Asiel en migratie 300 |
Desinformatie en fake news 307 | Duurzaamheid 312 |
Het maakbaarheids geloof 313

VERANTWOORDING 317

REGISTER 321

1 Het benauwend paradijs

Als je in Heerlen zou staan voor het onopvallende, roodbakstenen huis aan de Schaesbergerweg 169, en je zou rond dat huis een denkbeeldige cirkel trekken met een straal van 500 meter, dan heb je het terrein te pakken waar bijna mijn hele jeugd zich heeft afgespeeld. Dat huis, dat is mijn geboortehuis, en de wijk ernaast is een van de mijnwerkerskoloniën van Leenhof, aan het begin van de twintigste eeuw aangelegd in opdracht van de directie van de steenkolenmijnen van Oranje Nassau.

Mijn ouders waren afkomstig uit boerengezinnen met een groot standsverschil. Mijn grootvader van moederskant was een herenboer in Schaesberg en eigenaar van een groot aantal panden in de Hoofdstraat. Mijn opa aan vaderskant daarentegen was een kleine boer uit Aalbeek, die zich langzaam had opgewerkt van een scharrelaar met een lapje grond tot bezitter van 17 hectare. ‘Een armoezaaiër met meer kinderen dan varkens of koeien’, vond de schoonvader van mijn vader. ‘Maar het moet maar zo. Christien is nu al met 27 jaar een ouwe vrijster en ze moet nodig aan de man.’

Mijn ouders waren allebei onderwijzer. Ze leerden elkaar kennen op de Jozefschool, de mijnwerkersschool in Leenhof. Voor beiden gold dat anderen hadden bepaald dat ze maar leraar moesten worden. In het geval van mijn vader was dat de lokale pastoor; bij mijn moeder haar ‘heerroom’, een oom die priester was. Mijn vader en mijn moeder waren in hun grote gezinnen – met respectievelijk acht en zeven kinderen – de enigen die verder gingen leren. Dat betekende dat ze al op hun twaalfde naar kostschool gingen. De rest werd boer of huisvrouw.

Vader Mathieu, Matje voor zijn omgeving, en moeder Christien waren dus collega’s, maar woonden ook vlak bij elkaar in de buurt.

De charmante en galante Matje had een kamer in de Hoofdstraat in Schaesberg, schuin tegenover het ouderlijk huis van mijn moeder die nog thuis woonde. Ze trouwden en kregen zeven kinderen. Van hen overleden twee bij de geboorte. Dat was een trauma voor mijn moeder. Zij was de vroomheid zelve, in alles trouw aan de Katholieke Kerk, maar ze kon met geen mogelijkheid begrijpen waarom haar twee doodgeboren kinderen niet in de geheiligde grond van het kerkhof waren begraven. Wie in gezegende grond lag, kreeg een plaatsje in de hemel, maar haar doodgeboren kinderen, die toch in haar hadden geleefd, waren begraven op een apart lapje grond achter de begraafplaats. Voor hen geen plek in de hemel. Dat was een groot en blijvend verdriet voor mijn moeder, dat je aan haar kon afzien. 'Jij lacht nooit', zei ik weleens tegen haar toen ik nog klein was. Dan glimlachte ze flauw, bijna verontschuldigend.

Eigenlijk was ik een ongelukje. In januari 1943, na de geboorte van mijn broer Wim, hadden mijn ouders op doktersadvies besloten dat het afgelopen moest zijn met het krijgen van kinderen. De Katholieke Kerk stond geboortebepanking niet toe. Voor het zingen de kerk uit, was de boodschap. Oogluikend was ook de Oginno-Knaus-methode – rekening houden met de cyclus van de vrouw – toegestaan. Hoe effectief die was, bleek enkele maanden later. Mijn moeder werd zwanger van mij. Ze vertelde mij daarover toen ik zo'n jaar of zeventien was. 'Ik was zo blij met jou, ook al hadden we besloten geen kinderen meer te krijgen.' Ik was ontzettend blij met die mededeling. Een groter compliment was niet denkbaar.

Ons huis in Heerlen had mijn vader laten bouwen in 1935. Het viel nauwelijks op tussen de andere huizen in de straat. Geld voor een architect was er niet, de timmerlieden van de aannemer hadden de tekeningen gemaakt. De inrichting was sober maar keurig, helemaal volgens de richtlijnen van het *Kook- en Huishoudboek voor het Platteland* door Wilma Münch dat elk gezin destijds in huis hoorde te hebben. De voorkamer, met zware, massief eiken meubelen, gold als de 'goede kamer', die eigenlijk alleen werd gebruikt op zondag en waar je bezoek ontving. In de achterkamer

speelde een groot deel van het leven zich af aan de grote eettafel met acht stoelen: twee voor mijn ouders, vijf voor de kinderen en eentje voor tante May, die een verstandelijke beperking had en bij ons inwoonde sinds haar vader was overleden.

Zo sober als ons huis was ingericht, zo kaal was ook de kamer die ik deelde met mijn broers Jan en Wim. Het enige opvallende element was een gipsen beeld van een engelbewaarder met een loszittende arm, die bij het minste of geringste een neerwaartse beweging maakte. Zodra mijn broer en ik te wild aan het ravotten waren, viel de arm naar beneden. 'Dat is een teken van de Heer', graptten we altijd, een teken dat we moesten bedaren.

Aan de achterkant van ons huis, grenzend aan de achterkamer, was de veranda, een serre met rotanmeubelen waar zich ook de boekenkast bevond met daarin, achter glazen schuifvensters, de Katholieke Encyclopedie. De serre gaf uitzicht op een kleine hof met een stal, waar mijn vader de eerste jaren dieren had gehouden maar die nu dienstdeed als opslag- en rommelhok, en daarachter onze 200 meter diepe, glooiende achtertuin. In het midden liep een pad naar het einde, met aan weerszijden appel- en perenbomen, bessenstruiken en bedden met groente.

Het hoogtepunt van mijn tuinbeleving was de kersenboom, halverwege de tuin. In de maanden juni en juli overzag ik daar, hoog boven de grond, al kersenetend de wereld. De krakende takken konden mijn gewicht nog net dragen. Ik keek naar ons eigen huis, naar de dropfabriek links naast ons en aan de andere kant het huis en de tuin van buurman Jacobs. Het voelde als diep geluk.

Ik wist me verzekerd van de oneindige liefde van mijn moeder. Heel uitgesproken was ze daar niet in, laat staan fysiek, maar ik merkte het omdat ze me altijd ruimte gaf om mijn zin te krijgen, ook al had ik ongelijk. Daarnaast toonde mijn vader zijn liefde wat stug en onhandig. Mijn vader gold algemeen als een strenge man, voor zichzelf en voor anderen. Zo zag hij er ook uit, met zijn smalle gezicht, fronsende, indringende blik en zijn neerhangende mondhoeken, maar ik merkte weinig van die strengheid. Voor mij

was hij wat iedere jongen graag in zijn vader ziet: een rots in de branding. Toen ik een keer een bloedneus had die maar niet wilde stelpen, zat ik in minder dan geen tijd achter op zijn brommer – een Kapteijn Mobylette – waarmee hij me naar het ziekenhuis bracht.

De verhouding met mijn broers Jan en Wim was een tikje afstandelijk. Zij, respectievelijk viereenhalf en tweeënhalft jaar ouder, beschouwden mij toch een beetje als ballast. Altijd als er werd gevoetbald, wilde ik meedoen ondanks mijn overduidelijke gebrek aan talent. Niet voor spek en bonen, zoals mijn broers wilden, maar écht. Voor Jan en Wim was ik het jongste broertje dat altijd nét dat beetje meer aandacht kreeg en meer mocht dan zij. Of dat kwam omdat mijn ouders mij verwendeten of omdat ik altijd de ruimte nam en precies wist hoe ver ik kon gaan, dat laat ik in het midden.

De mijnwerkerskolonie Leenhof, een kleine 3000 zielen in totaal, was in zijn geheel aangelegd voor de arbeiders van de kolenmijn Oranje Nassau II, compleet met kerk en school, maar – opvallend genoeg – zonder café. ‘Dat hebben de mensen helemaal niet nodig’, moet de pastoor ooit hebben gezegd toen mijn vader daar een opmerking over maakte. ‘Als ze geestelijk maar goed worden verzorgd.’ In ons geval werd de pastoor rector genoemd, een titel die hoorde bij de orde van de paters Montfortanen die de kolonie Leenhof bestierden.

Schuin tegenover ons huis lagen de kenmerkende bakstenen mijnwerkerswoningen; steeds vier huizen in één blokje, elk bewoond door een groot gezin met vaak meer dan tien kinderen. Een groep woningen bij elkaar heette ‘de kolonie’ – uitgesproken met de klemtoon op de ‘ie’. Vlak bij ons huis had je kolonie I en II, bij de school en de kerk, een paar honderd meter verderop, kolonie III en IV.

Achter ons huis had je het heuveltje dat bekendstond als de Kissel. Langs de Kissel liep de spoorlijn, waarover de kolentreinen traag heuvelop reden. Zo’n anderhalve kilometer verderop, aan de andere kant van het spoor, lag de wijk Molenberg. Tussen de jeugd van Leenhof en die van Molenberg bestond rivaliteit. Af en toe trok

een groep jongens uit Leenhof, gewapend met katteflietschen, ofwel katapulten, luid joelend onder het spoortunneltje door richting vijandelijk gebied. Voorop ging de grote broer van mijn vriendje Heinie, de deksel van een grote weckpot als schild gebruikend. Maar het waren vooral schijnaanvallen; zodra de Molenpieken, zoals de jeugd uit Molenberg werd genoemd, zich vertoonden, trokken we ons ijlings terug naar eigen gebied.

Het territorium van mijn jeugd werd begrensd door kasteel Schaesberg, of beter, wat ervan restte. In de lente trok ik er vaak naartoe om met een netje 'koelkoppen' – dikkopjes – en stekelbaarsjes te vangen. De kasteelhoeve met de markante hoektorens verkeerde in verval, maar de pachter, boer Tillmans, reageerde nogal stug op mijn suggestie om iets aan de staat van de hoeve te doen. Als twaalfjarige schreef ik daarom een brief aan de gemeente Heerlen met het ruimhartige aanbod om de hoeve over te nemen voor het symbolische bedrag van één gulden, waarna een door mij op te richten stichting zorg zou dragen voor het herstel. Ik weet niet zeker meer of ik op die brief antwoord heb gehad, maar zo ja, dan was het kort, formeel en afwijzend.

Ik was een fanatieke brieven-schrijver, bijvoorbeeld aan de Duitse oliemaatschappijen die gratis landkaarten uitdeelden. Af en toe kwam er bij ons een enveloppe met van die kaarten binnen. Ik spaarde ze; voor mij waren het geen tekeningen, maar echte plaatsen waar ik misschien later in mijn leven naartoe zou kunnen.

De omgeving van de mijnen klinkt, zo beschreven door de ogen van een kind, als een soort plattelandsidylle, en voor mij was het dat ook. Wat ik op dat moment nog niet doorzag, was het tweede gezicht van die idylle: het benauwende keurslijf van een bubbel waarin alles werd gedicteerd door de innig verstrengelde structuren van de Katholieke Kerk, de mijnen en het burgerlijk gezag.

Op het oog was het een inclusieve omgeving, waarin iedereen bij elkaar binnenliep en aan alles kon meedoen. Niet-katholieken – een kleine groep – en katholieken woonden door elkaar heen, zonder strijd of misnoegen. Het aanhangen van het protestantse

geloof werd niet als een probleem gezien, zolang je je maar niet te nadrukkelijk afzette tegen de norm. Onze burens, de familie Nijdam, waren protestants en stonden in hoog aanzien bij mijn ouders. Niets stond eraan in de weg dat ik in 1956 met de Nijdams meeging op vakantie, naar het Idromeer in Italië.

Anders was dat met niet-gelovigen. Daarmee was iets mis. Wat precies, dat werd niet zo hardop gezegd, maar het was wel de kleur van opmerkingen over mensen die niet in God geloofden. Even verderop langs de Schaesbergerweg woonde mijnheer Van Hall, de fietsenmaker. Die was geen kerkganger en vaak dronken, en stond dus bekend als goddeloos. Niettemin was ik een geregeld bezoeker, want als mijn fietsband lek was, liet ik die daar altijd plakken. Dat was zeer tegen de zin van mijn vader, maar ik was zelf te lui om daarvoor vuile handen te maken.

De schijnbaar perfecte wereld die ik als kleine jongen waarnam, kende eigenlijk maar één wanklank: het luiden van de kerkklokken als er een arbeidsongeval was geweest, diep onder de grond in de Oranje Nassau. Ikzelf had daar niet direct een gevoel van onbehagen bij, maar voor mijn vriendjes met vaders die in de mijn werkten, is dat allicht anders geweest.

Mijn vader had op het Bisschoppelijk College in Roermond de kweekschool afgerond en was als 'kwekeling met akte' tegen een vergoeding van 25 gulden per maand als onderwijzer begonnen op de Jozefschool in Leenhof, ook wel bekend als de Leenhofschool. Daar was hij mijn moeder tegengekomen, die vier jaar ouder was. Toen mijn ouders trouwden, werd mijn moeder – zoals in die tijd gebruikelijk – eervol ontslagen.

Vader Mathieu was, samen met de paters Montfortanen, de hoogst opgeleide inwoner van Leenhof. Het maakte dat er bij ons thuis een regelmatige stroom bezoekers aan de deur kwam die 'meester Ritzen' om hulp vroegen bij civiele zaken. De familie Dautzenberg, even verderop, was statenloos en had dus geen nationaliteit. Mijn vader hielp hen met het opstellen van de brieven voor de vele problemen waar ze daardoor tegenaan liepen. Zoon Alfons

Dautzenberg had maar één arm. Als statenloze was hij gerekruteerd voor de troepen in Nederlands-Indië. Daar, in de tropen, was een veelbeoefende vistechiek die met de handgranaat: als je die in het water gooide, belandden de vissen zo voor je. Dautzenbergs granaat was te vroeg afgegaan.

Geldgebrek was er niet bij ons thuis. Het inkomen van mijn moeder was weliswaar weggefallen, maar mijn vader kreeg al snel een onderwijzerssalaris en wist dat op te hogen door allerlei aanvullende aktes te halen, voor vakken als Engels, Frans, Duits, biologie en wis- en natuurkunde. Elke akte betekende een paar gulden boven op het salaris. Hij had daarnaast zijn zinnen gezet op een akte voor houtbewerking, maar het is hem nooit gelukt om die te halen. Als hij weer eens gezakt was, verzachtte hij dat voor zichzelf met excuses als 'er zat een knoest in het hout'.

Bovendien verdiende hij in de winter bij door les te geven aan boeren over zaken als zaaitechnieken, zaaigoed en bemesting; voor hen was de winter een tijd waarin ze ruimte hadden zich te laten bijscholen. Voor mijn vader was het een welkome bijverdiensite. Toen hij op mijn twaalfde zijn eerste auto aanschafte – een Ford Consul – beweerde hij: 'Die kan ik betalen van mijn aktes!'

De auto betekende vrijheid. We maakten tochtjes naar plekken die een rol hadden gespeeld in de Tweede Wereldoorlog: de Grebbeberg, Woeste Hoeve op de Veluwe, en Malden onder Nijmegen, waar mijn vader zelf gelegerd was geweest. En we reden nu gemakkelijker naar Aalbeek, naar de boerderij van mijn opa, waar nu vijf vrijgezelle ooms en tantes woonden. Mijn moeder haatte Aalbeek; als dochter van een herenboer was zij beter gewend. Ze gruwde van de mestvaalt, de lemen vloeren, de penetrante stank van de poepdoos buiten, en zelfs van de hammen die in de keuken aan het plafond hingen te drogen, met wolken vliegen eromheen.

Ikzelf was vooral beducht voor mijn tante Rosa. Die was verstandelijk gehandicapt – 'idiot', zei men destijds – en stond meestal in de hoek van de kamer, het haar kortgeknipt en on-